

Dr. Ivo Pilar — prvi predsjednik Vegetarskog društva (Početci organiziranoga vegetarijanskog pokreta u Hrvatskoj)

Krešimir BELOŠEVIĆ
Klinički bolnički centar, Zagreb

UDK 613.261(497.5)(091)
32-05 Pilar, 1.:613.2
Izvorni znanstveni rad (primljeno 14. ožujka 2006.)

Vegetarijanska prehrana se tijekom ljudske povijesti primjenjivala u različitim društvenim i kulturnim područjima, a sredinom XIX. st. razvojem građanskog društva postaje jedan od društvenih pokreta. U Hrvatskoj je prvo vegetarijansko društvo osnovano 1928. godine. U radu društva aktivno je sudjelovao i dr. Ivo Pilar, koji je bio i njegov prvi predsjednik. Tijekom rada društva bio je i odbornik u njegovim upravnim tijelima, predavač i uzoran član sve do svoje prerane smrti 1933. godine.

Dr. Ivo Pilar bio je vegetarijanac od prvih godina XX. st., a na taj način prehrane prešao je zbog zdravstvenih razloga.¹ Tijekom života držao se načela vegetarijanizma te je i svoju djecu odgajao u tom duhu. Svoje opredjeljenje za vegetarijanski način života, pokazao je i time što je bio jedan od osnivača prvog vegetarijanskog, odnosno kako se tada nazivalo, vegetarskog društva u Hrvatskoj. Uz to što je bio član Vegetarskog društva, dr. Pilar je neko vrijeme bio i njegov predsjednik.² Da je to društvo postojalo, otkriveno je slučajno. To je dovelo do šireg istraživanja koje sam započeo pregledom arhivskog gradiva koje se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu.³

Jedan od prvih dokumenata vezanih uz početke organiziranja vegetarijanskog pokreta u Hrvatskoj je molba koju je redarstvenom ravnateljstvu uputio privremeni odbor Vegetarskog društva u sastavu: dr. Milica Bogdanović,⁴ Marko Werner⁵ i Lju-

¹ Iso KRŠNJAVA, *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, knjiga druga, Zagreb, 1986., 796.

² Državni arhiv u Zagrebu, Fond Hrvatsko vegetarsko društvo [dalje: DAZ, HVD], 792/1, Zapisnik I. odboričke sjednice Vegetarskog društva u Zagrebu od 3. listopada 1928.

³ Rezultati istraživanja objavljeni su u: Krešimir BELOŠEVIĆ, »75. obljetnica osnutka Hrvatskoga vegetarskog društva«, *Hrvatska revija*, Zagreb, 4/2004., 2, 83-88.

⁴ O Milici Bogdanović više vidi: Tihana LUETIĆ, »Prve studentice mudroslovnog fakulteta kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu«, *Povijesni prilozi*, Zagreb, 21/2002., 22, 167-208; [Juraj KALINIĆ, ur.], *Almanah grada Zagreba za 1932*, 2, Zagreb, 1932., 253.

⁵ Marko Werner autor je knjige *Svjetski proglas vegetaraca za svakoga i svima narodima*, Zagreb, 1931.

Proslava Nikolinja u Vegetarskom društvu (Fotografija u vlasništvu Vjerana Friščića, unuka Martina Friščića, jednog od osnivača Vegetarskog društva)

devit Franković,⁶ kako bi ishodio odobrenje za početak rada društva. U molbi se ističe da se u državi, a napose u Zagrebu, povećao broj vegetarijanaca te se traži: »da se oni organiziraju, kao što su organizirani u svim velikim kulturnim državama zapada«.⁷

U to su vrijeme, uistinu, već postojala vegetarijanska društva u nizu europskih zemalja. Prvo organizirano vegetarijansko društvo utemeljeno je 1847. u Engleskoj, a tijekom druge polovice XIX. i početkom XX. st., kada se naglo povećava broj vegetarijanaca, takva se društva osnivaju diljem Europe (1867. godine u Njemačkoj, 1869. u Austriji, a 1899. u Francuskoj), kao i po cijelom svijetu.⁸

U drugoj polovici XIX. stoljeća i u Hrvatskoj nailazimo na prve vijesti vezane uz vegetarijansku ideju. Godine 1886. objavljena je knjižica zagrebačkog liječnika Antuna Lobmayera pod naslovom *Vegetarijanci*.

Prve pokušaje osnivanja vegetarijanskog društva u Hrvatskoj nalazimo 1921. godine. Tada se u izlogu zagrebačkog pekara Zeiningera pojavio oglas kojim je kulturni radnik Ivan Dobržanski obavještavao »gospodu i gospode da se radi na osnutku društva za reformu načina življenja i to: apstinencijom mesa i alkohola«.⁹ No, ta

⁶ O Frankoviću vidi u: Ivo HENGSTER, »Vegetarsko društvo. I. 1928-1933«, *Vegetarizam*, Zagreb, 2/1938., 5, 33-34, 36.

⁷ Hrvatski državni arhiv, Fond Pravila društva [dalje: HDA, Pravila].

⁸ [I. HENGSTER, ur.], *Vegetarizam. Manifest Vegetarskog društva*, Zagreb, 1935., 7-8.

⁹ I. HENGSTER, »Vegetarsko društvo. I.«, 34-35.

Osim vegetarstvo, članovi društva voljeli su i sunce i plivanje. Slika sa kupališta na Savi (Fotografija u vlasništvu Vjerala Friščića)

nastojanja nisu urodila nikakvim rezultatom, tako da je prvo vegetarijansko društvo u Hrvatskoj ono društvo u čijem je radu sudjelovao i dr. Ivo Pilar, a koje je osnovano 1928. pod imenom Vegetarsko društvo.¹⁰

Pravna procedura za osnivanje i odobrenje rada Vegetarskog društva započela je 30. lipnja 1928. sjednicom privremenog odbora društva, a već spomenutom zamolbom od 2. srpnja 1928. daju se vlastima na odobrenje pravila.¹¹ Ta je pravila priredio upravo dr. Pilar. On je kao odvjetnik i vegetarac sastavio pravila društva oslanjajući se pritom na pravila bečkog vegetarijanskog društva.¹² Iako je pri izradi pravila koristio europske tradicije, nije ih mehanički primjenjivao već ih je prilagodio ovdašnjim prilikama. Petnaest članaka pravila opisuje: svrhu, način rada, mogućnost učlanjenja i odnose među članovima društva. Pilar je razradio način upravljanja društvom i njegovom imovinom te postupke u slučaju prestanka rada društva.¹³

Nepunih mjesec dana nakon što je predana zamolba za odobrenje pravila, 20. srpnja 1928., veliki župan zagrebačke oblasti ih je odobrio i društvo je počelo živjeti.¹⁴ Organizirana su predavanja, izleti, koncerti, čajanke, proslave sv. Nikole. U raz-

¹⁰ Zanimljivo je da je zagrebačko društvo osnovano prije srodnog društva u New Yorku, koje je utemeljeno 1931. godine. Treba naglasiti da je New York g. 1933. imao 9,064.395, a Zagreb g. 1931. — 185.581 stanovnika. Usp. Josip BLAŽEVIĆ, «Kronologija New Agea (2). Od 1912. do 1960. godine», *Veritas*, Zagreb, 43/2004., 7-8, 22; [Klement VUČINOVIĆ, ur.], *Obrtnički kalendar za 1935.*, Zagreb, 1935., 57, 59.

¹¹ HDA, Pravila.

¹² I HENGSTER, «Vegetarsko društvo. I.», 34.

¹³ HDA, Pravila.

¹⁴ *Isto.*

ličitim novinama i časopisima članovi društva objavljivali su napise vezane uz njegovu aktivnost i vegetarijanstvo.¹⁵ Osim toga, u kasnijem razdoblju društvo je razvilo i samostalnu izdavačku djelatnost. Tiskalo je knjižicu *Vegetarizam. Manifest vegetarskog društva*,¹⁶ te pokrenulo časopis »Vegetarizam».¹⁷ Uz Vegetarsko društvo bile su vezane i menze u kojima se posluživala vegetarijanska hrana. U razdoblju od 1922. do 40-ih godina XX. stoljeća zabilježeno nam je deset različitih adresa u širem centru Zagreba na kojima su se one nalazile.¹⁸

Dr. Pilar je od početka rada Vegetarskog društva igrao u njemu važnu ulogu. Uz to, što je, kako smo vidjeli, izradio pravila društva, bio je i njegov prvi predsjednik. To saznajemo iz kronike Vegetarskog društva koju je sastavio dr. I. Hengster. Prvu upravu činili su: dr. Pilar — predsjednik, dr. M. Bogdanović — podpredsjednica, odbornici: Lj. Franković, Martin Friščić, Vladimir Majstorović, Valerija Mayerhoffer, Jelisava Vavra, M. Werner te nadzorni odbornici: Edo Horn, Vjekoslav Smetko i Olga Ulčakar.¹⁹

Kao predsjednik društva Pilar je sazivao sjednice uprave društva i godišnje skupštine na kojima se raspravljalo o različitim pitanjima vezanim uz organizaciju i rad društva.²⁰ Dužnost predsjednika društva obavljao je do 22. svibnja 1929. godine. Na glavnoj skupštini Vegetarskog društva održanoj tog dana, dr. Pilar dao je ostavku na tu dužnost zbog toga što su mu odvjetnički i javno-kulturni rad oduzimali mnogo vremena. Pilara je na mjestu predsjednika naslijedila Milena pl. Šišić.²¹

Iako više nije obnašao dužnost predsjednika, Pilar je i dalje bio aktivan u radu društva. Tako je održao više predavanja, npr. ono pod naslovom »Iz povijesti vegetarizma«. U jednom drugom predavanju pokušao je odgovoriti na pitanje: »Ima li poteškoća u vegetarijanskom načinu života?«, a tema trećeg bila je »Opasnosti vegetarijanstva».²²

Dr. Ivo Pilar odigrao je važnu ulogu i u smirivanju sukoba do kojeg je došlo među članovima Vegetarskog društva nakon što se M. Werner u svojoj knjizi *Svjetski proglas vegetaraca* nazvao »starješinom jugoslavenskih vegetaraca«, što je izazvalo ogorčenje nekih članova te svađu o kojoj su pisale i novine (»Jutarnji list« i »Novosti«).²³

¹⁵ DAZ, HVD.

¹⁶ Urednik je bio I. Hengster, a objavljena je u Zagrebu 1935. godine.

¹⁷ Prvi je broj izašao u svibnju 1937., a posljednji (broj 10-11) u prosincu 1939. godine. Časopis je prestao izlaziti zbog nedostatka financijskih sredstava.

¹⁸ I. HENGSTER, »Vegetarsko društvo. I.«, 35-37. ISTI, »Vegetarsko društvo. II. 1933-1938«, *Vegetarizam*, 1939., 6-7, 42; K. BELOŠEVIĆ, »75. obljetnica«, 87.

¹⁹ I. HENGSTER, »Vegetarsko. I.«, 33-40.

²⁰ U Državnom arhivu u Zagrebu u fondu Jugoslavensko teozofsko društvo [dalje: DAZ, JTD], 796/33 čuva se poziv na skupštinu Vegetarskog društva od 3. svibnja 1929. koji je kao predsjednik potpisao dr. Pilar. Poziv je upućen J. Vavri, predsjednici Jugoslavenskog teozofskog društva te članici Vegetarskog društva od njegova osnutka. O J. Vavri više vidi u: T. LUETIĆ, »Prve studentice«.

²¹ DAZ, HVD, 792/I, Zapisnik od 22. svibnja 1929.

²² DAZ, HVD, 792/I, Zapisnik od 15. prosinca 1932.

²³ DAZ, JTD, 796/27, Pismo predsjedništvu i odboru »Društva vegetaraca«.

Osim toga, dr. Pilar je društvu stavljao na raspolaganje i prostorije svoje odvjetničke pisarnice te su neki sastanci društva organizirani u njoj.²⁴

Članom društva Pilar ostao je do prerane smrti 3. rujna 1933. godine. Ta je godina i inače bila teška za rad društva, jer ga je tada napustilo više dugogodišnjih članova, bilo da su iz raznih razloga istupili iz društva, bilo da su, poput dr. Pilara, umrli.²⁵ O Pilarovu značenju za Vegetarsko društvo svjedoči i činjenica da je dan nakon njegove smrti, 4. rujna 1933., sazvana izvanredna sjednica upravnog odbora u vezi nenadane smrti i organiziranja pogreba dr. Pilara. Tom prilikom odbor je sastavio obavijest članovima o smrti dr. Pilara u kojoj je istaknuto da je on bio »priznati poklonik vegetarske ideje«. Članove društva i druge vegetarce upravni je odbor pozvao da prisustvuju pogrebu »svog milog druga«, kao i misi zadužnici.²⁶ Smrt suosnivača i prvog predsjednika vegetarskog društva duboko je pogodila cijelo društvo, a na pogrebu se od njega oprostio dr. Hengster, tadašnji predsjednik.²⁷ Na vijencu koje

²⁴ Usp. npr. DAZ, HVD, 792/I, Zapisnik od 22. svibnja 1929.

²⁵ I. HENGSTER, »Vegetarsko društvo II.», 41-42.

²⁶ DAZ, HVD, 792/I, Zapisnik izvanredne sjednice upravnog odbora Vegetarskog društva od 4. rujna 1933.

Prijepis
govora dr.
Hengstera u:
Zapisnik VII.
redovne
glavne
skupštine
Vegetarskog
društva u
Zagrebu, 26.
travnja
1934.

U 1933 god. gitan. vada:
Indija bi bila dragom pokojniku mnogo ljepša zemlja. U njoj bi mu njegova filozofska priroda lakše našla stazu pravoga života. Evropu davi val krutog materijalizma. U njoj se bore dvije strašne sile. Priroda je jedno, a znanost je drugo. Obje je rana smrt Ivo Pilara zavila u crno. Tijelo mu je naginjalo jednoj, duh mu je grlio drugu. Bez kompromisa, bez milosrđa uvukla ga je ambicija u više sfere naučnog rada i književnog stvaranja. Umiljato je zdravile trubilo na uzmak, ali uzalud zvaše na povrtak prirodi. U ljutome boju elementarne snage tijela i duha podlegao je čovjek. Čovjek jak po kulturi, ali nježne strukture. Čovjek, koji je kao vrstan planinar, znao da otkriva najskrovitije čari visokih planina, ali žedan znanja i željan rada, ne mogaše se oteći sirenskom glasu pretjerane nauke. Jedan dan Sljemena nije u stanju da izbriše trag šestodnevnom robovanju. Tjedan dana gladovanja spada u drugi ambijenat nego što je zvanje jednog advokata. Pilar je u naponu mladosti bolestan zdvajao. I ostrim svojim umom i zdravim svojim nagonom nađe zaklon i utočište u vegetarizmu. I bio bi u njemu potpuno sretan, da se nije suviše pouzdao u se, i bio bi s njime posve zadovoljan, da nije suviše forsirao funkcije svoga mozga. Da, nesretni taj mozak bješe glavni pokretač njegove biti. Vječno istraživanje životnih pojava, vječno proučavanje svjetskih problema, vječno zabanje po polju znanja ubiše to jadno tijelo, koje bi bilo naj sretnije po kraj frule pastira. Kakav život bez daha, bez mira?

Govor dr. Ivo Hengstera, predsjednika Vegetarskog društva, nad otvorenim grobom dr. Ivo Pilara:

Indija bi bila dragom pokojniku mnogo ljepša zemlja. U njoj bi mu njegova filozofska priroda lakše našla stazu pravoga života. Evropu davi val krutog materijalizma. U njoj se bore dvije strašne sile. Priroda je jedno, a znanost je drugo. Obje je rana smrt Ivo Pilara zavila u crno. Tijelo mu je naginjalo jednoj, duh mu je grlio drugu. Bez kompromisa, bez milosrđa uvukla ga je ambicija u više sfere naučnog rada i književnog stvaranja. Umiljato je zdravile trubilo na uzmak, ali uzalud zvaše na povrtak prirodi. U ljutome boju elementarne snage tijela i duha podlegao je čovjek. Čovjek jak po kulturi, ali nježne strukture. Čovjek, koji je kao vrstan planinar, znao da otkriva najskrovitije čari visokih planina, ali žedan znanja i željan rada, ne mogaše se oteći sirenskom glasu pretjerane nauke. Jedan dan Sljemena nije u stanju da izbriše trag šestodnevnom robovanju. Tjedan dana gladovanja spada u drugi ambijenat nego što je zvanje jednog advokata. Pilar je u naponu mladosti bolestan zdvajao. I ostrim svojim umom i zdravim svojim nagonom nađe zaklon i utočište u vegetarizmu. I bio bi u njemu potpuno sretan, da se nije suviše pouzdao u se, i bio bi s njime posve zadovoljan, da nije suviše forsirao funkcije svoga mozga. Da, nesretni taj mozak bješe glavni pokretač njegove biti. Vječno istraživanje životnih pojava, vječno proučavanje svjetskih problema, vječno zabanje po polju znanja ubiše to jadno tijelo, koje bi bilo naj sretnije po kraj frule pastira. Kakav život bez daha, bez mira?

Oprosti mi, družo i prijatelju! Bio si nam osnivač i prvi predsjednik, pa je i pravo da se izjadamo. Vegetarijanci su svog sadanjeg predsjednika ovlastili da požali žrtvu snažnog Ti uma. Tvoj primjer ih puti k umjerenom stavu bez obzira na to, što si stekao slavu. Harna im je duša, jer dobro znaju, da si propagirao njinu ideologiju. Ponosi ih lovor, što ti ovi glavu, jer su svijesni moći po beskrvnoj hrani. Sudbina je htjela, da te trgne nama, ali duša Tvoja ne ostaje sama. Mi smo s Tobom, Ivo, jer Te razumijemo. Mi smo Tvoji, Ivo, jer smo srodni duhom. Melem svome bolu naći ćemo u svijesti, da najbliži jesmo Tvome hladnom grobu. Po divnome danu sunčanoga sjaja nek se vine duša do svemirskog raja. Tvoje umno pero živjet će u nama, Tvoje živo slovo zujat će nam trajno. A kad opet sretnoš svoju milu braću uvidjet ćeš i sam da je promašen život. Kad mi stisneš ruku sjetit ću te riječi: da je život sretan samo onda; kada ga vodi harmonija sila.

(Nav. prema: *Hrvatski Planinar*, Zagreb, 29/1933., br. 10, 344.)

je društvo položilo na odar pisalo je »Svom prvom predsjedniku, Vegetarsko društvo«. Uprava Vegetarskog društva izrazila je sućut obitelji dr. Pilara i zamolila za otkup knjiga iz njegove biblioteke koje su se bavile vegetarskom tematikom.²⁸ Taj pokušaj društva da otkupi za vegetarijance zanimljive knjige nije uspio, jer je prema oporuci dr. Pilara njegova biblioteka trebala pripasti tadašnjoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti.²⁹

Kao što se iz svega navedenog vidi, dr. Ivo Pilar bio je niz godina vegetarijanac, a u radu Vegetarskog društva surađivao je od samog početka kao pravnik, predsjednik, odbornik, pomirbeni član. Nakon njegove smrti, osim u nadgrobnom govoru, njegovi suradnici sjetili su ga se i u kronici društva, a profesorica J. Vavra u *Kronici jugoslavenskog teozofskog društva* 4. rujna 1933. uz vijest o njegovoj smrti zapisuje »neka mu je mir tijelu — vegetarac«.³⁰

Krešo Belošević:

**Ivo Pilar — First President of the Vegetarian Society.
The Beginnings of the First Organised
Vegetarian Movement in Croatia**

This paper presents the beginnings of the vegetarian movement in not only Zagreb but also in a much wider region. Vegetarianism has been practised in different societies and cultures all throughout human history; following the growth of the middle-class in the 19th century, it became one of the social movements. The first modern vegetarian society was founded in 1847 in England. At the end of the 19th and at the beginning of the 20th century the number of vegetarian society members increased and their ideas steadfastly spread all around Europe and the world.

The first ever mention of vegetarianism in Croatia was the “hygienic sketch” by dr. Lobmayer entitled *Vegetarijanci (Vegetarians)* published in Zagreb in 1886, and the first ever vegetarian society (Vegetarsko društvo / Vegetarian Society) was founded forty-two years later, in 1928, also in Zagreb. One of the reasons for a formal institution of this Society was the fact that the community did not share the same views and that their ideas were not widely accepted. The vegetarians, thus, organised themselves to overcome the problems they would encounter with joint forces. The Society existed for nineteen years — from 1928 to 1947.

Pilar became a vegetarian for medical reasons already in his youth, most probably during his studies in Vienna. Upon his return to Zagreb and the founding of the Vegetarian Society he became its first president (1928-

²⁷ Govor koji je na Pilarovu pogrebu održao dr. Hengster objavljen je u *Hrvatskom planinaru*, Zagreb, 1933., br. 10, 343-344. Prijepis govora čuva se u DAZ, HVD, 792/II, Zapisnik VII. redovite glavne skupštine Vegetarskog društva u Zagrebu održane 26. travnja 1934.

²⁸ DAZ, HVD, 792/I, Zapisnik vanredne sjednice upravnog odbora Vegetarskog društva od 4. rujna 1933.

²⁹ Pilarova oporuka čuva se u Državnom arhivu u Zagrebu u fondu Okružnog suda.

³⁰ DAZ, JTD, 796/9, Kronika 28. lipnja 1933. — 24. svibnja 1942.

1929). Until his death in 1933 he remained one of its board members and their legal advisor. Based on his experience from Vienna and the regulations of the Vienna Vegetarian Society, he outlined the Society's first regulations in collaboration with dr. Ivo Hengster, who was one of Pilar's closest associates and who portrayed Pilar — in the speech he gave on the occasion of the 10th anniversary of the Society — as a role model to be looked up to by younger vegetarians.